

connexions

Impactes de la pandèmia en les treballadores de la llar i les cures: essencials però invisibles

vista prèvia >

Durant la pandèmia de la Covid-19 el treball de la llar i les cures es va trobar totalment desatès. La manca de regulació prèvia del sector va afavorir la desprotecció de les treballadores, exposant-les a situacions d'extrema vulnerabilitat. Malgrat ser reconegudes com a essencials, a la pràctica, les treballadores van tornar a patir l'abandonament institucional del que històricament han estat objecte. Aquesta consideració no va anar acompanyada ni de drets ni de condicions laborals dignes; una reivindicació que persisteix.

Sílvia Bofill-Poch

Antropòloga, professora de la Universitat de Barcelona
i guanyadora de la Beca d'Estudis Feministes Nativitat Yarza 2017

bofill@ub.edu

Introducció

Aquest article analitza l'impacte de la pandèmia sobre el sector de les treballadores de la llar i les cures, per mostrar com, malgrat que el treball de cura va ser reconegut com a essencial, a la pràctica, les treballadores de la llar i les cures van tornar a patir l'abandonament institucional del que històricament han estat objecte. L'article mostra com els mateixos factors que les han desprotegit històricament en termes laborals, i administratius en el cas de les treballadores d'origen estranger, van operar com a factors de desprotecció en el context pandèmic, constatant la manca de valor i reconeixement que té el sector i exposant les treballadores a situacions d'extrema vulnerabilitat.

L'article exposa part dels resultats del projecte d'investigació «La cura importa. Impacte de gènere en les cuidadores de persones grans i dependents en temps de la Covid-19»¹ (CUMADE), orientat a l'estudi de l'impacte de la pandèmia sobre

1 Traducció de l'edició: El cuidado importa. Impacto de género en las cuidadoras/es de mayores y dependientes en tiempos de la Covid-19.

les condicions laborals i socio-econòmiques de les treballadores de la cura social, remunerades i no remunerades.² Si bé el projecte és ampli, la redacció d'aquest article es basa en la recerca conduïda sobre treballadores de la llar i les cures migrades d'origen estranger. Els materials etnogràfics corresponen a les entrevistes realitzades a Catalunya: a treballadores —un total de quinze—, principalment d'origen llatinoamericana, cuidadores de persones grans, en règim intern i extern, amb i sense contractació formal, en situació administrativa regular i irregular i en edats compreses entre els 23 i els 60 anys; a representants d'associacions i col·lectius de treballadores, entitats d'intermediació laboral i representants sindicals —set en total.³ Les

2 El projecte ha estat dirigit per Dolors Comas-d'Argemir de la Universitat Rovira i Virgili (URV) i ha comptat amb el finançament del FONDO SUPERA COVID-19 Santander-CSIC-CRUE [Vegeu COMAS-D'ARGEMIR; BOFILL-POCH, *Cuidar a mayores y dependientes en tiempos de la Covid-19. Lo que nos ha enseñado la pandemia*, i en particular el Capítol 5 coordinat per Maria Offenhenden i Silvia Bofill-Poch, en el que es basa aquest article].

3 Els agents entrevistats han estat: Confederación Sindical de Comisiones Obreras (CCOO), Sindillar/Sindihogar, Mujeres Pa'lante, Mujeres Migrantes Diversas, Mujeres Unidas entre Tierras, Red de Mujeres Latinoamericanas y del Caribe i Coordinadora sociolaboral Anem per feina.

entrevistes varen ser realitzades entre el juliol de 2020 i el febrer de 2021, principalment de manera virtual. En tot moment s'ha respectat l'anonimat de les persones participants.

El sector de la llar a l'Estat espanyol: precarització històrica i falta de reconeixement

El 2017, l'Enquesta de Població Activa de l'INE va registrar 565.000 persones ocupades al sector de la llar i les cures —treball domèstic i de cures—, de les quals el 90% eren dones, i gairebé el 65% d'aquestes eren estrangeres.⁴ Es tracta d'un sector altament feminitzat, amb un nivell de protecció inferior a la resta de sectors econòmics, especialment desregulat —es calcula que el 30% treballen en condicions d'irregularitat— i sotmès a unes condicions laborals i salarials clarament discriminatòries,⁵ que contribueixen a

4 DÍAZ-GORFINKIEL; MARTÍNEZ-BUJÁN, «Mujeres migrantes y trabajos de cuidados: transformaciones del sector doméstico en España».

5 OFFENHENDEN, 'Si hay que romperse una, se rompe'. *El trabajo del hogar y la reproducción social estratificada*.

Els avenços sobre el paper no només han estat insuficients, sinó que han mancat de mecanismes eficients per al seu desplegament efectiu

generar una gran indefensió jurídica davant la vulneració de drets laborals.⁶ En les darreres tres dècades, a falta d'unes polítiques públiques adequades, i en el marc de la denominada crisi de la cura,⁷ l'externalització i privatització de la cura a través de la contractació d'aquestes dones s'ha tornat una opció preferent per a moltes famílies. Els baixos salaris faciliten i tornen atractiva aquesta opció, també en llars amb recursos limitats i baixa capacitat adquisitiva. Això explica el ràpid creixement del sector en els darrers anys.⁸

Les reformes legislatives de 2011 i 2012⁹ sobre el *Régimen Especial de*

6 BOFILL-POCH; MÁRQUEZ, «Indefensión, injusticia y merecimiento en el colectivo de trabajadoras del hogar: análisis de casos judicializados».

7 PÉREZ-OROZCO, *Perspectivas feministas en torno a la economía: el caso de los cuidados*.

8 Entre el 1995 i el 2010 el nombre de treballadores de la llar augmenta de 350.000 a 750.000, més del doble en quinze anys, si bé és cert que a partir del 2007 s'estabilitza per descendir lleugerament en els anys següents. Vegeu ILO, *Domestic Workers Across the World: Global and Regional Statistics At The Extent Of Legal Protection*.

9 CONGRÉS DELS DIPUTATS, *Ley 27/2011 sobre actualización, adecuación y modernización del sistema de Seguridad Social*; GOVERN DE L'ESTAT ESPANYOL, *Real Decreto 1620/2011 por el que se regula la relación laboral de carácter especial del servicio del hogar familiar*; CONGRÉS DELS DIPUTATS, *Real Decreto-Ley 29/2012, de 28 de diciembre, de mejora de gestión y*

Empleados de Hogar de 1424/1985 —que es produeixen després que l'Organització Internacional del Treball (OIT) aprovés el Conveni 189 sobre el treball decent per a les treballadores i els treballadors domèstics— si bé constitueixen un tímid avenç en matèria de reconeixement de drets laborals, segueixen sense atendre elements causants de desigualtat, com són la impossibilitat de cotitzar per la prestació d'atur, la no inclusió en la Llei de prevenció de riscos laborals o el no reconeixement del dret a la negociació col·lectiva. Tampoc acaben amb la figura del «desistiment», que permet extingir la relació laboral únicament per voluntat expressa del contractant.

Els avenços sobre el paper no només han estat insuficients, sinó que han mancat de mecanismes eficients per al seu desplegament efectiu —continua sent impossible, per exemple, l'actuació d'Inspecció de Treball als domicilis. Això ha tingut com a conseqüència la perpetuació d'un elevat grau d'informalitat o treball no declarat i l'incompliment generalitzat de la normativa laboral. S'expressa

protección social en el Sistema Especial para Empleados de Hogar.

així la persistent falta de reconeixement del caràcter plenament laboral d'aquesta activitat —per estar lligada a la reproducció, a l'àmbit de la feminitat i a l'esfera domèstic-privada—, menysvaloració estesa i amb arrels històriques.^{10,11} Les treballadores de la llar i les cures no són percebudes, i sovint no s'autoreconeixen, com a treballadores de ple dret, i les famílies tendeixen a no veure's a sí mateixes com a veritables ocupadors. Tot això en el marc d'una Llei d'estrangeria¹² —l'altre gran vèrtex de la discriminació legal que pateixen les treballadores— que dificulta enormement la seva regularització i que acaba cronificant la irregularitat

10 El juny de 2022 l'Estat espanyol ratifica el Conveni 189 de la OIT sobre el treball decent per les treballadores i els treballadors domèstics, ampliant els drets d'aquest col·lectiu. Aquesta decisió ve influenciada per la sentència del Tribunal de Justícia de la Unió Europea (TJUE) que qualificava la normativa espanyola en matèria de Seguretat Social com a discriminatòria —en la negació a la prestació d'atur—, contrària a la directiva europea d'igualtat de tracte entre dones i homes.

11 MARTÍNEZ-VEIGA, *Mujer, trabajo y domicilio. Los orígenes de la discriminación*.

12 CONGRÉS DELS DIPUTATS, *Ley Orgánica 4/2000, de 11 de enero, sobre derechos y libertades de los extranjeros en España y su integración social*. El juliol de 2022 s'aprova una nova modificació de la llei, introduint, entre d'altres, canvis significatius en l'arrelament pels estrangers en situació administrativa irregular. Vegeu: <www.boe.es>.

El mateix marc normatiu que ha desprotegit les treballadores davant de possibles abusos —d'empreses i ocupadors—, les ha desprotegit també en el context de la pandèmia

administrativa. Una autèntica discriminació legalitzada,¹³ que converteix les treballadores en mà d'obra captiva.¹⁴ El mateix marc normatiu que ha desprotegit les treballadores davant de possibles abusos —d'empreses i ocupadors—, les ha desprotegit també en el context de la pandèmia. Com ja va passar en el context de la crisi de 2008, la pandèmia serveix per precaritzar encara més les condicions laborals de les treballadores, produeix major incertesa i inseguretat, i tensiona al màxim la seva ja de per si escassa capacitat de negociació, en un context on preservar el lloc de treball es torna la prioritat absoluta. Quinze dies després de promulgar-se l'estat d'alarma, el 29 de març del 2020,¹⁵ s'atorga el reconeixement com a treballadores essencials a les «persones que atenguin a la gent gran, menors, persones dependents o persones amb discapacitat». Això

feia referència clarament a familiars i a treballadores en centres residencials, però era més ambigu —per desconeixement— per a treballadores del Servei d'atenció domiciliària i especialment per a treballadores de la llar i les cures.¹⁶ Tanmateix, i malgrat aquesta consideració, les treballadores de la llar varen quedar desprotegides i, fins ben entrada la pandèmia, no varen ser objecte d'un subsidi especial que, des de l'inici, es va mostrar insuficient i ineficient.

Efectes de la pandèmia en les condicions laborals de les treballadores

Una primera conseqüència de la pandèmia ha estat l'elevat nombre d'acomiadaments que s'han produït, majorment de forma verbal, sense preavis i sense oferir cap tipus d'indemnització.¹⁷ Rarament es

planteja la possibilitat de rebre una indemnització pel temps no treballat, si bé en alguna ocasió se'ls ofereix una bestreta a retornar en cas de necessitar-ho. Sindicats i col·lectius de treballadores parlen d'una «onada d'acomiadaments» —la segona gran pandèmia— i constaten el nombre elevat de treballadores que, o bé han perdut la feina, o bé han patit una suspensió temporal o una dràstica reducció de les hores. Aquest és el cas fonamentalment de les treballadores externes ocupades en tasques domèstiques, cura d'infants i cura de persones grans. Els canvis que la pandèmia produeix en les situacions laborals i econòmiques de les famílies ocupadores —teletreball, expedients de regulació temporal (ERTO), pèrdua de la feina— expliquen en part aquests acomiadaments, modificant en molts casos la disponibilitat per la cura de les famílies i/o produint nous arranjaments habitacionals, especialment pel que fa a les persones grans que viuen soles.

d'iniciada la pandèmia —segons dades d'afiliacions en alta relatives al mes de setembre comparades amb el mes de febrer—, les afiliacions al Sistema especial de empleadas de hogar mostren una caiguda del 5%, molt superior al 2,3% general. Vegeu MAHÍA, «Los efectos del COVID-19 sobre la inmigración en España: economía, trabajo y condiciones de vida».

13 GREGORIO, «¿Por qué hablar de cuidados cuando hablamos de migraciones transnacionales?»

14 MARTÍNEZ-VEIGA, *Mujer, trabajo y domicilio. Los orígenes de la discriminación*.

15 CONGRÉS DELS DIPUTATS, *Real Decreto-ley 10/2020, de 29 de març, pel que es regula un permís retribuït recuperable per a les persones treballadores per compte aliat que no presten serveis essencials, amb la finalitat de reduir la mobilitat de la població en el context de la lluita contra la COVID-19*.

16 COMAS-D'ARGEMIR; BOFILL-POCH, *Cuidar a mayores y dependientes en tiempos de la Covid-19. Lo que nos ha enseñado la pandemia*.

17 El nombre de persones afiliades al Sistema especial de empleadas de hogar dins del Règim General es va reduir, passant de 391.456 altes al gener de 2020 a 372.654 el juny de 2020. Vegeu PARELLA, «El sector del trabajo del hogar y de cuidados en España en tiempos de COVID-19». Mesos després

Aquesta mateixa por i les necessitats de cura sobrevingudes amb la pandèmia expliquen, per altra banda, les situacions de «confinament forçat»

La por al contagi, per altra banda, i un imaginari que construeix les treballadores com a potencials transmissores del virus, explica també els acomiadaments,¹⁸ amb l'argument, en el cas de les persones grans, de protegir un col·lectiu considerat d'alt risc.

Aquesta mateixa por i les necessitats de cura sobrevingudes amb la pandèmia expliquen, per altra banda, les situacions de «confinament forçat» a les que les treballadores s'hi han vist abocades, específicament les treballadores migrades. Amb la declaració del confinament el març de 2020, moltes que eren internes, però també externes, varen ser «obligades» a confinar-se en el lloc de treball, sovint sense una compensació salarial i sota l'amenaça de perdre la feina. La por a perdre la feina apareix de manera recurrent en el seu relat. També la por a ser detingudes i sancionades al carrer, a l'estar informalment contractades. Una por que es relaciona directament amb la falta de drets laborals i proteccions socials associades al sector, i

18 BOFILL-POCH; GREGORIO, «Tú no tienes donde ir —y yo sí—». De cómo el miedo al contagio impacta en las trabajadoras migrantes empleadas en el hogar».

que s'intensifica davant la sensació generalitzada que en aquest context serà difícil trobar una altra feina. Atesa l'escassa regulació, els termes de les condicions laborals queden subordinats als acords privats als que puguin arribar la part treballadora i l'ocupadora. Uns acords que es donen al si d'una relació asimètrica de poder i on la treballadora ocupa la posició de major debilitat, sobretot si és estrangera i no compta amb la regularitat jurídico-administrativa. Els relats de les treballadores solen fer èmfasi en les condicions d'exploració, mencionant també en alguns casos actituds de discriminació per part dels seus ocupadors/es, fins i tot situacions d'assetjament o abús sexual. Amb la relaxació del confinament, les treballadores van poder, en general, recuperar el seu horari laboral anterior, i en el cas de les internes, els dies de descans, tot i que no sempre va ser així. En tot cas, la pandèmia fa emergir l'extrema flexibilitat que existeix al sector, on s'espera que la treballadora s'adapti constantment als requeriments canviants de la part ocupadora, ja sigui ampliant fins a l'extrem el seu horari laboral per confinar-se, o prescindint dels seus serveis d'un dia per l'altre.

Mesures de protecció i impacte sobre la salut

Malgrat estar en primera fila de la pandèmia i la realització d'una feina que pressuposa i exigeix un contacte estret amb col·lectius d'alt risc, sobta l'absència de protocols específics per aquest sector laboral. La consideració sobre la necessitat de protegir la salut de les treballadores ha estat completament absent. Aquesta ha estat una reivindicació constant dels col·lectius i associacions de treballadores, qui han assumit com a tasca prioritària proveir d'aquests equips de protecció a les treballadores.

En aquest context, la major preocupació de les treballadores serà no contagiar la persona cuidada, no només per tractar-se d'un col·lectiu d'alt risc, sinó perquè un possible contagi compromet la continuïtat de la seva feina. Per això, extremen les mesures de protecció: ús de mascaretes, ús de gel i rentat de mans constant, rentat de roba i calçat amb gel quan tornen del carrer, reducció al màxim de les interaccions socials, manteniment, en la mesura del possible, de distància física. En el cas de les internes, eviten les entrades

Cal afegir que les famílies ocupadores no sempre els han proporcionat equipaments de protecció integral

i sortides, intensificant encara més el seu aïllament. Les associacions parlen d'un autoconfinament grupal del sector. Cal afegir que les famílies ocupadores no sempre els han proporcionat equipaments de protecció integral, deixant en mans de la treballadora la responsabilitat de procurar-se protecció. Això, però, no ha impedit que a elles se'ls demani que extremen les mesures de precaució quan surten al carrer, que no agafin el transport públic i que «es cuidin». En algunes ocasions s'ha obligat la treballadora a fer-se la prova PCR, assumint-ne el cost ella mateixa. Paradoxalment, la persona cuidada i/o els familiars que conviuen o realitzen visites, no sempre es protegeixen adequadament davant la treballadora. No són pocs els testimonis que expliquen que la persona a la que cuiden es nega a posar-se la mascareta, o com les mesures de protecció es relaxen per part de familiars que venen de visita.

Per altra banda, les treballadores entrevistades han estat exposades a situacions de risc i algunes s'han contagiades. És habitual escoltar com, estant elles mateixes contagiades, la seva principal preocupació serà no

perdre la feina. Són nombrosos els casos de treballadores internes que, malgrat trobar-se cuidant persones amb Covid-19, i fins i tot quan presenten símptomes elles mateixes, han endarrerit al màxim la decisió d'acudir al centre de salut, fer-se la prova PCR, realitzar un aïllament en condicions adequades o agafar una baixa laboral si els correspon, per por a perdre la feina. Crida l'atenció que això es produeix tot i tenir contracte. Malgrat estar emparades a la Seguretat Social, les treballadores tenen una forta percepció de risc imminent de perdre la feina si accedeixen al seu dret de baixa, cosa que expressa la situació de gran indefensió a la que estan exposades. Emergeix aquí una subjectivitat que es configura sobre la impossibilitat de faltar a les demandes de la feina i sobre el risc que suposa desatendre les obligacions laborals per a la supervivència material, tot i tenir la relació laboral formalitzada. Més encara que en altres casos, el contracte laboral apareix aquí com a «ficció» que ignora greus desigualtats de fet entre treballadores i persones ocupadores. Desigualtats que s'agregen al ser treballs que es desenvolupen dins l'àmbit privat, on

ni l'Estat ni un tercer intervenen per garantir l'acompliment de l'acord, i on l'ocupador exerceix una potestat sobre la treballadora que aproxima la relació laboral a un autèntic contracte de dependència o «servitud»,¹⁹ especialment quan es tracta de treballadores migrades d'origen estranger, amb menors alternatives laborals i possibilitats de reclamació.

Més enllà dels contagis, les conseqüències de la pandèmia s'expressen també en la salut emocional i psicològica de les treballadores, qui relaten estats de cansament, estrès i ansietat, producte de la seva precària condició econòmica i la situació d'incertesa en la que viuen. En el cas de les internes, el malestar s'associa sobretot a l'aïllament social, i al fet d'estar tancades amb persones que sovint pateixen demència o altres afectacions cognitives, a les que resulta difícil explicar què és el que està passant o per què no poden sortir al carrer i rebre visites. Elles patiran en primera persona el desconcert, la tristesa i en ocasions l'agressivitat de les persones que

¹⁹ ANDERSON, *Doing the dirty work? The global politics of domestic labour*.

Cal destacar també l'escassa incidència dels ajuts, l'endarreriment en la seva tramitació, l'excessiva burocratització i la bretxa digital que en dificulta l'accés

cuiden. A tot això, s'hi afegeix el patiment provocat per la situació de la pròpia família al país d'origen, per exemple del fet que puguin emmalaltir i elles no puguin viatjar, entre d'altres.

Treballadores essencials sense drets

En un primer moment, les treballadores de la llar i les cures es van veure totalment desamparades per les administracions públiques, quedant fora de les mesures dirigides a pal·liar els efectes de la pandèmia.²⁰ Més tard, per efecte de la pressió exercida pels mateixos col·lectius, el govern de l'Estat espanyol aprova com a mesura extraordinària el «Subsidi extraordinari per a les empleades de la llar»,²¹ dirigit a les tre-

20 El Real Decreto-ley 8/2020, de 17 de marzo, de medidas urgentes extraordinarias para hacer frente al impacto económico y social del COVID-19 —on es regulen els nous procediments de suspensió de contractes de treball, prestacions per atur, cessament d'activitat d'autònoms/es...— no menciona aquesta relació laboral de caràcter especial.

21 CONGRÉS DELS DIPUTATS, Real Decreto-ley 11/2020, de 31 de marzo, por el que se adoptan medidas urgentes complementarias en el ámbito social y económico para hacer frente al COVID-19. El subsidi permet cobrar fins un 70% de la base de cotització,

balladores que estiguessin donades d'alta a la Seguretat Social i haguesin perdut el seu contracte laboral o reduït la jornada com a conseqüència de la pandèmia a partir del 14 de març. Associacions de treballadores i sindicats valoren positivament la mesura, però reconeixen que la gestió no ha estat àgil ni efectiva.

El subsidi no només arriba tard —s'aprova quan ja s'havien convocat tots els altres subsidis i ERTOS, no es pot sol·licitar fins el maig del 2020 i les ajudes no comencen a arribar fins a tres mesos després de sol·licitar-se—, sinó que deixa fora una part substancial de les treballadores: aquelles la situació administrativa de les quals no estava regularitzada o que mancava de contracte laboral formal. També aquelles que van perdre la feina abans del 14 de març, data en què es decreta l'estat d'alarma. Cal destacar també l'escassa incidència dels ajuts, l'endarreriment en la seva tramitació, l'excessiva burocratització i la bretxa digital que

amb un màxim de 950 euros, xifra corresponent al salari mínim de 2020.

en dificulta l'accés.^{22,23} Efectivament, són molt poques les treballadores entrevistades que afirmen haver sol·licitat el subsidi i haver-lo cobrat. Les quantitats percebudes, per altra banda, són molt baixes, insuficients per a cobrir la pèrdua d'ingressos derivada de les reduccions de jornada o suspensió de l'activitat laboral. En termes generals, desconeixen el procediment i quan l'han demanat, han estat llurs ocupadors qui així ho han decidit.

Cal tenir en compte també la suspicàcia que produeix en certes famílies l'haver de lliurar o signar qualsevol document, i les dificultats que van tenir associacions i sindicats —en la seva tasca d'intermediació— per convèncer les famílies ocupadores que efectivament tenien l'obligació de facilitar els documents per a la tramitació de l'ajut, si bé també reconeixen la voluntat d'altres famílies que, malgrat les dificultats, varen

22 Segons *El Diario.es*, de les 32.000 sol·licituds presentades des que s'obre el termini el 5 de maig, només havien estat admeses 17.200 a finals d'agost, és a dir, que quasi la meitat seguien sense resoldre's. Vegeu PARELLA, «El sector del trabajo del hogar y de cuidados en España en tiempos de COVID-19».

23 OTXOA, «El subsidio que no llega: una promesa incumplida».

Tot plegat mostra la ineficàcia i limitació de les mesures extraordinàries, i alhora ens remet a una històrica situació de desprotecció del treball de la llar i les cures

tirar endavant amb les sol·licituds. En tot cas, suposa una desprotecció deixar a la discrecionalitat de les famílies la tramitació d'un subsidi al que les treballadores contractades hi tenien dret. Quelcom semblant va passar amb ajuts d'àmbit català dirigits al sector com la «Subvenció a la contractació de persones en l'àmbit del treball de cura de persones grans o dependents a la llar», aprovada pel Departament de Treball, Afers Socials i Famílies de la Generalitat de Catalunya.²⁴ El propòsit era incentivar la regularització de les treballadores, subvencionant el cost de la Seguretat Social durant un any a les persones ocupadores que les contractessin. Segons fonts consultades —sindicats fonamentalment—, la mesura no va tenir l'impacte esperat.²⁵

Tot plegat mostra la ineficàcia i limitació de les mesures extraordinàries, i alhora ens remet a una històrica situació de desprotecció

del treball de la llar i les cures, que és econòmica i alhora cultural.²⁶ Per altra banda, la informalitat en la contractació, conjuntament amb la situació d'irregularitat administrativa de moltes treballadores, ha limitat ulteriorment l'accés a altres prestacions socials, com ja succeïa abans de la pandèmia. En alguns casos, el recurs als grups d'ajuda mútua, d'assistència social i les organitzacions religioses han estat un recurs fonamental per a proveir-se d'aliments. A més de les dificultats econòmiques, en el cas de les treballadores estrangeres s'hi sumen aquelles relacionades amb la situació d'estrangeria. Amb el confinament, van quedar congelats tots els tràmits d'estrangeria i es van produir importants endarreriments en la tramitació dels permisos de residència. Però a més, en algun cas, la pèrdua de la feina ha tingut l'efecte de truncar un procés de regularització de la residència que podia ja estar pactat amb la part ocupadora abans de l'inici de la pandèmia.

Davant l'absència de mesures de protecció i les situacions d'emergència social sobrevingudes, l'acció comunitària ha emergit com un punt de suport essencial per al sosteniment econòmic, social i emocional de les treballadores. Els col·lectius més arrelats al territori, emfasitzen la força que els ha donat una trajectòria prèviament construïda de treball comunitari i militància política per afrontar les necessitats sobrevingudes en el context de la pandèmia. En un context de precarització creixent —pèrdua sobtada de la feina, dificultats per pagar el lloguer, situacions de carrer, paràlisi dels tràmits d'estrangeria—, i on a més els Serveis socials estan col·lapsats i l'accés a prestacions socials és en molts casos inexistent, les associacions de treballadores distribueixen equips de protecció integral (EPI) que reben d'organismes públics; organitzen caixes de resistència a partir de donacions que destinen a ajudes en el pagament del lloguer, distribució d'aliments i productes de primera necessitat i realitzen coordinació amb xarxes veïnals, fundacions i altres institucions. A més, realitzen tasques d'intermediació en temes d'habitatge, per evitar que les

24 Vegeu: <www.treball.gencat.cat>

25 Es preveia que s'acollirien entre 800 i 1.000 treballadores. Es van presentar unes 300 sol·licituds, de les quals només 120 acomplien els requisits.

26 ANDERSON, *Doing the dirty work? The global politics of domestic labour*.

Amb tot, s'expressa la cosificació de les treballadores, en la mesura que els canvis en llurs condicions laborals es realitzen sense tenir en consideració les seves necessitats vitals més bàsiques

treballadores siguin desnonades per impagament o obligades a deixar la seva llar, o dormin al carrer en cas d'acomiadament —cas de les internes. En qualsevol cas, i malgrat les dificultats, han enfortit les seves reivindicacions polítiques, esdevenint un actor clau en la negociació amb les administracions i un agent de cura comunitària de primer ordre.²⁷

Consideracions finals

La pandèmia ha tornat a posar en evidència la paradoxa que ha caracteritzat històricament el treball de cura: la seva centralitat en la reproducció social i tanmateix la seva falta de consideració i valor social. Les treballadores de la llar i les cures ocupen el darrer esglaó d'un model d'organització social de la cura que se sosté sobre relacions de desigualtat i explotació laboral i sobre greus injustícies socials i de gènere. Malgrat haver estat reconegudes com a essencials, i haver estat en primera línia de la pandèmia cuidant persones vulnerables, la

pandèmia les ha desprotegit encara més, deixant la seva protecció en mans d'arranjaments privats i de la bona voluntat de les famílies ocupadores quan el que hauria d'haver passat és que fossin protegides per la llei. En un context de crisi, les treballadores han prioritzat mantenir la seva feina, acceptant condicions econòmiques encara més dures i aïllaments prolongats en el cas de les internes, assumint un cost elevat en termes de salut. Amb tot, s'expressa la cosificació de les treballadores, en la mesura que els canvis en llurs condicions laborals es realitzen sense tenir en consideració les seves necessitats vitals més bàsiques, com el seu dret a la vida familiar, a gaudir d'una baixa per maternitat o a tenir els ingressos necessaris per poder viure. Davant la inacció dels poders públics, l'absència d'ajudes efectives i de protocols sanitaris específics, les treballadores han tornat a mostrar la seva vessant combativa, esdevenint agents polítics i comunitaris clau, posant en evidència la contradicció que suposa reconèixer-les com a essencials, però sense drets. ■

27 RED DE MUJERES LATINOAMERICANAS Y DEL CARIBE, «¡Para no dejar a nadie atrás!».

■ Bibliografía

ANDERSON, Bridget. *Doing the dirty work? The global politics of domestic labour*. Londres: Zed Books, 2000.

BOFILL-POCH, Sílvia; GREGORIO, Carmen. «'Tú no tienes donde ir —y yo sí—'. De cómo el miedo al contagio impacta en las trabajadoras migrantes empleadas en el hogar». A *Migraciones*, núm. 53, pàg. 143-170, 2021.

BOFILL-POCH, Sílvia; MÁRQUEZ, Raúl. «Indefensión, injusticia y merecimiento en el colectivo de trabajadoras del hogar: análisis de casos judicializados». A *Etnográfica*, núm. 24 (1), pàg. 225-244, 2020.

COMAS-D'ARGEMIR, Dolors; BOFILL-POCH, Sílvia (eds.). *Cuidar a mayores y dependientes en tiempos de la Covid-19. Lo que nos ha enseñado la pandemia*. València: Tirant Humanidades, 2022.

DÍAZ-GORFINKIEL, Magdalena; MARTÍNEZ-BUJÁN, Raquel. «Mujeres migrantes y trabajos de cuidados: transformaciones del sector doméstico en España». A *Panorama Social*, núm. 27, pàg. 105-118, 2018.

GREGORIO, Carmen. «¿Por qué hablar de cuidados cuando hablamos de migraciones transnacionales?» [en línea]. A *Quaderns-e de l'Institut Català d'Antropologia*, núm. 22 (2), pàg. 49-64, 2017. Disponible a: <www.raco.cat>.

ILO. *Domestic Workers Across the World: Global and Regional Statistics At The Extent Of Legal Protection* [en línea]. 2013. Disponible a: <www.ilo.org>.

MAHÍA, Ramón. «Los efectos del COVID-19 sobre la inmigración en España: economía, trabajo y condiciones de vida». A *Anuario CIDOB de la Inmigración 2020*, pàg. 68-81, 2021.

MARTÍNEZ-VEIGA, Ubaldo. *Mujer, trabajo y domicilio. Los orígenes de la discriminación*. Barcelona: Icaria, 1995.

OFFENHENDEN, María. *'Si hay que romperse una, se rompe'. El trabajo del hogar y la reproducción social estratificada*. Tesis doctoral. Universitat Rovira i Virgili, 2017.

OTXOA, Isabel. «El subsidio que no llega: una promesa incumplida» [en línea]. A *El Salto* a 24 de juliol del 2020. Disponible a: <www.elsaltodiario.com>.

PARELLA, Sonia. «El sector del trabajo del hogar y de cuidados en España en tiempos de COVID-19». A *Anuario CIDOB de la Inmigración 2020*, pàg. 102-114, 2021.

PÉREZ-OROZCO, Amaia. *Perspectivas feministas en torno a la economía: el caso de los cuidados*. Madrid: Consejo Económico y Social, 2006.

RED DE MUJERES LATINOAMERICANAS Y DEL CARIBE. «'¡Para no dejar a nadie atrás!'» [en línea]. Disponible a: <www.redlatinas.blogspot.com>.